

Прим №__
ВКП 1.58(31).01

ДОКТРИНА
“МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВІЙСЬК (СИЛ) В ОБ’ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЯХ”

Військова керівна
публікація
військовим
організаційним
структурам з
порядку організації
морально-
психологічного
забезпечення

ЖОВТЕНЬ 2020
ОБМЕЖЕННЯ
РОЗПОВСЮДЖЕННЯ:
обмежень для розповсюдження немає,
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ
МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ
УКРАЇНИ

Прим №__

ВКП 1.58(31).01

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Генерального штабу

Збройних Сил України

генерал-лейтенант

Сергій КОРНІЙЧУК

“27” жовтня 2020 року

ДОКТРИНА

“МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) В ОБ’ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЯХ”

Військова керівна
публікація
військовим
організаційним
структурам з порядку
організації морально-
психологічного
забезпечення

ЖОВТЕНЬ 2020

ОБМЕЖЕННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ:

обмежень для розповсюдження немає,

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ МОРАЛЬНО-

ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

ПЕРЕДМОВА

Ця військова публікація є визначальним документом за функціональною ознакою J1, в якому викладено основні засади планування та здійснення морально-психологічного забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях (об'єднаних бойових діях).

У доктрині “Морально-психологічне забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях” (далі – Доктрина) враховані вимоги керівництва держави та Збройних Сил України щодо співробітництва у військовій сфері, приєднання до загальноєвропейської системи безпеки, трансформації системи морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України до процедур та стандартів НАТО щодо морально-психологічного впливу на особовий склад, а також досвід проведення антитерористичної операції та операції об'єднаних сил.

Доктрина розроблена робочою групою офіцерів Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України спільно з Головним управлінням доктрин та підготовки Генерального штабу – J7 під керівництвом начальника Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України, погоджена із заінтересованими органами військового управління Збройних Сил України, структурними підрозділами Генерального штабу Збройних Сил України.

Усі питання, що стосуються цієї Доктрини, надсилати на адреси: 030168, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 6, Головне управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України, електронна адреса АСУ “Дніпро” cherg@guvspr.dod.ua, АСУ “Сєдо-М” – індекс 354 (контактний телефон розробників для надання зауважень та пропозицій – 62-23-136).

ЗМІСТ

	ВСТУП	4
	ПОСИЛАННЯ НА ВІЙСЬКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ	5
	ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ.	6
	ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	9
1	ОСНОВИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	10
2	ПЛАНУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) В ОБ'ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЯХ	17
3	УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ОБ'ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЯХ	20
4	ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У РІЗНИХ ФОРМАХ ОПЕРАЦІЙ (БОЙОВИХ, СПЕЦІАЛЬНИХ ДІЙ)	20

ВСТУП

Тимчасова окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, частини Донецької та Луганської областей України зумовлюють перегляд та уточнення доктринальних документів у сферах національної безпеки і оборони України, що в подальшому дасть змогу відновити її територіальну цілісність у межах міжнародно визнаного державного кордону України.

Разом з тим, з початком проведення антитерористичної операції ми зіткнулися з протиріччями між потребою у забезпеченні психологічної готовності особового складу, стійкості до негативного інформаційно-психологічного впливу противника, підтримання належного рівня морально-психологічного стану військ (сил) та існуючою нормативно-правовою базою мирного часу з питань МПЗ, яка не враховувала умови ведення “гібридної війни”.

Крім того, у цих документах було закладено “пострадянський” підхід і здійснено штучний поділ на функціонування системи МПЗ у мирний і воєнний час, що не допускається вже десятки років у сучасному військовому мистецтві армій провідних країн світу.

У цей період, коли особовий склад військових частин та підрозділів Збройних Сил України опинився в непростих умовах, які вимагали оперативно перебудовувати свідомість з мирного ладу на воєнний, практично застосовувати зброю та вести бойові дії, організація морально-психологічного забезпечення військ (сил) здійснювалася “в ручному режимі”. Заходи МПЗ здійснювалися на початковому етапі антитерористичної операції хаотично, не системно, не комплексно і були нерідко відірвані від реалій бойової обстановки.

Саме тому, на сучасному етапі розвитку Збройних Сил України виникла необхідність здійснення цілеспрямованого морально-психологічного впливу на особовий склад для забезпечення моральної налаштованості та психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням, підтримання належного рівня морально-психологічного стану військ (сил).

Формування та підтримання таких морально-психологічних якостей особового складу військ (сил) зумовлює кардинальне оновлення існуючої системи морально-психологічного забезпечення, розробку, апробацію та запровадження сучасних технологій та методик.

Вибудовуючи загальну систему морально-психологічного забезпечення необхідно врахувати бойовий досвід антитерористичної операції та операції Об’єднаних сил, обсяг, характер та особливості покладених на війська (сили) завдань, форми і методи роботи з особовим складом збройних сил держав-членів НАТО, побудовані на базових принципах, визначених Північноатлантичним договором від 04.04.1949, а саме: демократія, свобода особистості, верховенство права.

Отже, ця Доктрина визначає систему керівних поглядів на сутність і зміст морально-психологічного забезпечення військ (сил), основні завдання, а також порядок його здійснення в об’єднаних операціях.

ПОСИЛАННЯ НА ВІЙСЬКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ

Позначка військової публікації	Повне найменування військової публікації
	а. Закон України “Про оборону України” від 06.12.1991 року № 1933-ХІІ, зі змінами від 20.09.2019 року № 133-ІХ
	б. Закон України “Про національну безпеку України” від 21.06.2018 № 2469-VII, зі змінами від 15.03.2020 №522-ІХ
	в. Закон України “Про Збройні Сили України” від 06.12.1991 року № 1935-ХІІ, зі змінами від 02.10.2019 № 144-ІХ
	г. Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 30.04.1993 року № 43-93, зі змінами від 04.03.2020 року № 524-ІХ
	д. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ, зі змінами
	ж. Закон України “Про соціальні послуги” від 17 січня 2019 року № 2671-VIII
	з. Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 8 вересня 2005 року № 2866-IV, зі змінами
	и. Стратегія воєнної безпеки України
	і. Стратегічний оборонний бюлетень України
	ї. Доктрина застосування сил оборони держави, затверджена Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України від 17.08.2018 № 20дск-оп
	й. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 31.03.2020 № 124дск “Про затвердження та введення в дію Тимчасової доктрини застосування сил оборони держави”
ВКДП 1-00(03).01	к. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 26.12.2018 № 460 “Про затвердження Тимчасового порядку оформлення військових публікацій у Збройних Силах України”
ВКП 7-00(01).01	л. Доктрина підготовки сил оборони держави, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 21.01.2020 № 18
ВД 2.01.1.021	м. Доктрина “Об’єднана підтримка персоналу”, затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України від 02.07.2020 № 15846/С
	н. Директива Генерального штабу Збройних Сил України “Про організацію розробки доктринальних документів Збройних Сил України” від 13.03.2020 №-6

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

Аналіз проведених дій – це вид внутрішньо-комунікаційної роботи посадових осіб органів військового управління, командирів (начальників), призначений для організації професійного спілкування і обговорення події (завдання, ситуації), що впливає на досягнення результатів і дотримання вимог та дозволяє особовому складу самостійно визначити особистий рівень підготовки та шляхи її удосконалення.

Бойове інформування – це вид внутрішньо-комунікаційної роботи командира (начальника) для оперативного доведення інформації особовому складу про бойову обстановку, що склалася, порядок і умови виконання бойових завдань.

Військово-патріотична робота – це цілеспрямована та планова діяльність посадових осіб органів військового управління, командирів (начальників) щодо формування в особового складу Збройних Сил України патріотизму, національної самосвідомості, підтримання його морально-психологічної і військово-професійної готовності і мотивації до виконання завдань за призначенням.

Внутрішньо-комунікаційна робота – це складова моральної підтримки військових частин (підрозділів), військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України, що здійснюється в системі інформаційної роботи посадових осіб органів військового управління, командирів (начальників) через сукупність дій, пов'язаних з обробкою і передачею інформації до особового складу шляхом спілкування.

Душпастирська опіка – комплекс заходів, спрямованих на здійснення етичної, моральної, духовної підтримки, сприяння формуванню особистої стійкості, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, а також належного морально-психологічного стану особового складу.

Забезпечення технічними засобами пропаганди – це комплекс організаційних, фінансово-економічних, техніко-експлуатаційних обліково-операційних та інших заходів, спрямованих на укомплектування військових частин технічними засобами пропаганди відповідно до штатно-табельної потреби.

Збір інформації – діяльність службових осіб, органів військового управління (державної влади, місцевого самоврядування), військових частин тощо, яка заснована на сукупності методів, засобів і процедур, що дозволяють отримувати систематизовані дані про суспільно-політичну обстановку у районах дислокації та під час виконання військами (силами) завдань за призначенням.

Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладається оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілності і недоторканності.

Культурологічна робота – це цілеспрямована діяльність посадових осіб органів військового управління, командирів (начальників) щодо організації заходів дозвілля і відпочинку військовослужбовців, працівників Збройних Сил України та членів їх сімей. Вона ґрунтується на засадах української культури та мистецтва, багатовікових національних звичаях і традиціях.

Моніторинг соціальних процесів - система заходів з метою узагальнення відомостей соціального характеру про особовий склад, об'єктивного аналізу соціальних явищ, що відбуваються серед військовослужбовців та членів їхніх сімей, працівників, вивчення факторів та чинників, які на це впливають, підготовки довідкових та інформаційних матеріалів щодо стану вирішення питань соціального і правового захисту для врахування в повсякденній діяльності та при прийнятті управлінських рішень Міністерством оборони України, Збройними Силами України, командуванням військових частин та військовими службовими особами гарнізонів.

Морально-психологічний стан особового складу – це ситуаційний стан духовної, моральної, ідеологічної налаштованості, військово-професійної готовності та психологічної здатності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням.

Національно-патріотична підготовка – це вид внутрішньо-комунікаційної роботи посадових осіб органів військового управління, командирів (начальників), який здійснюється у загальній системі підготовки військ (сил), з метою формування і розвитку у військовослужбовців відповідних світоглядних установок, ідейних переконань та морально-бойових якостей, необхідних для ефективного виконання поставлених завдань у будь-яких умовах обстановки.

Особовий склад Збройних Сил України – військовослужбовці та працівники Збройних Сил України, які виконують свої обов'язки в межах, визначених Конституцією України та законами України.

Оцінювання суспільно-політичної обстановки – це збір, систематизація, аналіз, узагальнення інформації та визначення оцінки органами військового управління (державної влади, місцевого самоврядування та іншими суб'єктами СПО) щодо впливу чинників на суб'єкти суспільно-політичних відносин та

прогнозування їх розвитку під час виконання військовими частинами завдань за призначенням в окремому регіоні (районі дислокації), у певний період часу за відповідними критеріями.

Психологічне відновлення – це система заходів, спрямованих на поновлення, корекцію та збереження психічних станів персоналу, необхідних для забезпечення його психологічної готовності до виконання завдань за призначенням.

Психологічне забезпечення – це комплекс цілеспрямованих заходів щодо формування, підтримання і поновлення в особового складу військ (сил) морально-психологічного стану, необхідних морально-бойових якостей, психологічної готовності до виконання поставлених завдань в будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних втрат та збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

Психологічна готовність – це взаємопов'язана система мотиваційних чинників, вольових ресурсів, а також професійної компетентності і витривалості персоналу, що забезпечує реалізацію ним поставлених завдань.

Система морально-психологічного забезпечення – це сукупність функціонально взаємопов'язаних суб'єктів, сил, засобів, технологій і методик впливу на свідомість і психіку, морально-психологічний стан особового складу військ (сил) з метою успішного виконання поставлених завдань.

Соціальна робота – оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організація, координація та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг.

Соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.

Соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Скорочення та умовні позначення	Повне словосполучення та поняття, що скорочуються
АТО	Антитерористична операція
ДГШ ЗС України	Директива Генерального штабу Збройних Сил України
ЗМІ	Засоби масової інформації
ОВК	Обласний військовий комісаріат
ООС	Операція об'єднаних сил
ТЦК СП	Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
МПЗ	Морально-психологічне забезпечення
МПС	Морально-психологічний стан
МПДК	Мобільний психолого-діагностичний комплекс
СПО	Суспільно-політична обстановка
ТЗП	Технічні засоби пропаганди
ВКР та ІС	Внутрішньо-комунікаційна робота та інформаційний супровід
КР	Культурологічна робота
НПР	Національно-патріотична робота
ВПВ	Військово-патріотичне виховання
НПП	Національно-патріотична підготовка
КІ	Командирське інформування
АПД	Аналіз проведених дій
ВГВК	Високомобільна група внутрішніх комунікацій

1. ОСНОВИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1 Роль і місце МПЗ, його основні завдання визначено законодавчими актами та іншими нормативно-правовими актами з питань застосування сил оборони, психологічної реабілітації військовослужбовців, соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, актами (наказами) Міністерства оборони України, Головнокомандувача Збройних Сил України та Генерального штабу Збройних Сил України.

1.2 МПЗ є одним з видів всебічного забезпечення застосування військ (сил) та призначене забезпечити формування, підтримання, відновлення необхідного рівня сформованості морально-психологічного стану (далі – МПС) особового складу ЗС України, інших складових сил оборони як під час їх підготовки, так і в ході застосування в об'єднаних операціях, участі в ліквідації наслідків стихійних лих та катастроф природного та техногенного характеру, участі в багатонаціональних операціях.

1.3 МПЗ підготовки і застосування військ (сил) в об'єднаних операціях включає дві взаємопов'язані складові:

МПЗ підготовки військ (сил) до проведення об'єднаних операцій ;

МПЗ застосування військ (сил) в об'єднаних операціях.

1.4 Закономірності побудови та функції системи МПЗ військ (сил) визначаються воєнною політикою держави, станом ЗС України, принципами їх будівництва та застосування, стратегією та тактикою дій військ (сил), мають забезпечувати постійну готовність сил і засобів МПЗ до виконання завдань за призначенням.

1.5 МПЗ підготовки військ (сил) – це система заходів, спрямованих на формування та розвиток у особового складу військ (сил) морально-психологічних якостей, навичок і здібностей, які забезпечать необхідний рівень сформованості МПС для виконання завдань за призначенням.

1.6 МПЗ застосування військ (сил) в об'єднаних операціях – це сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом заходів впливу на свідомість і психіку, МПС особового складу військ (сил), які проводяться за єдиним замислом і планом, для забезпечення успішного виконання особовим складом військ (сил) завдань за призначенням.

1.7 МПЗ в об'єднаних операціях базується на таких принципах:

“системності” – залучення до виконання заходів морально-психологічного забезпечення всіх посадових осіб в межах своїх повноважень;

“інтеграції” – безвідривного поєднання виконання заходів роботи з особовим складом зі всіма видами бойової (службової) діяльності;

“комплексності” – повноти та завершення всіх елементів роботи з персоналом на всіх етапах перебування в районі проведення операції (бою);

“своєчасності та повноти психологічного забезпечення” персоналу з питань оперативного надання кваліфікованої психологічної допомоги військовослужбовцям для якнайшвидшого їх повернення до строю.

“єдності у підходах” організації заходів морально-психологічного забезпечення в Збройних Силах України та інших складових сил оборони в об'єднаних операціях.

Заходи МПЗ проводяться активно, безперервно та цілеспрямовано.

1.8 На МПЗ покладаються загальні та спеціальні функції, які характеризуються певним змістом і визначають його роль та завдання в загальній системі застосування військ (сил) в об'єднаних операціях.

1.8.1 До загальних функцій МПЗ належать:

морально-психологічний вплив – це цілеспрямований та організований вплив командувачів, командирів (начальників), штабів, структур МПЗ на свідомість і поведінку особового складу військ (сил) з метою формування патріотизму, відданості Українському народові, військової честі, військового товариства, бойового братерства, взаємодопомоги тощо;

формування необхідного рівня сформованості МПС полягає у набутті військовослужбовцями необхідних морально-психологічних якостей і здатностей, які визначають рівень сформованості МПС особового складу військ (сил);

навчання прийомам та методам МПЗ полягає у засвоєнні військовослужбовцями знань, умінь, навичок, здібностей, необхідних для виконання завдань, підготовці командирів (начальників), офіцерів структур МПЗ прийомам, методам і технологіям ефективного морально-психологічного впливу на особовий склад військ (сил), наданні психологічної само- та взаємодопомоги;

мобілізація внутрішніх духовних сил, спрямована на мотивацію особового складу ЗС України до виконання конкретних завдань (навчальних, бойових, спеціальних, службових тощо), формування особистої відповідальності за якість їх виконання, збереження стійкості і керованості МПС особового складу, досягнення високого рівня організованості та бойової активності, спроможності витримувати психологічні навантаження, зберігати боєздатність під час виконання завдань;

інформування передбачає доведення чинників суспільно-політичної обстановки (далі – СПО), покладених на війська (сили) завдань та умов їх

виконання; наказів командирів (начальників); роз'яснення військовослужбовцям правових актів і норм, форм і методів інформаційно-психологічного впливу (далі – ІПВ) противника, основних каналів поширення інформації; розповсюдження бойового досвіду, поширення інформації про подвиги та героїчні вчинки тощо;

захист від негативних психологічних чинників полягає у забезпеченні духовної та психологічної безпеки, соціально-правових гарантій військовослужбовців, нейтралізації інформаційно-психологічного впливу противника на особовий склад військ (сил);

відновлення необхідного рівня сформованості МПС спрямоване на приведення наявними силами і засобами МПЗ МПС особового складу військ (сил) до рівня, необхідного для успішного виконання завдань.

1.8.2 До спеціальних функцій МПЗ належать:

аналіз та прогнозування умов і чинників, які впливають на якість МПЗ, що передбачає виявлення усієї сукупності умов і чинників, які визначають поінформованість, психологічні установки, мотиви, психічні стани, активність особового складу під час виконання завдань, що сприятиме якісному плануванню і виконанню заходів МПЗ;

планування, яке передбачає визначення мети, основних завдань, послідовність організації МПЗ, терміни та заходи, сили і засоби, а також порядок планування, управління та розроблення бойових документів;

здійснення заходів МПЗ, яке передбачає практичну реалізацію (виконання) запланованих заходів МПЗ військ (сил) в операції силами та засобами МПЗ підпорядкованих органів військового управління та військових частин щодо досягнення поставленої мети МПЗ;

управління силами та засобами МПЗ, що забезпечує процес цілеспрямованого впливу структур МПЗ органів військового управління на підпорядковані структурні підрозділи МПЗ військ (сил), що здійснюється для підтримання необхідного рівня сформованості МПС особового складу військ (сил) для їх якісної підготовки та успішного виконання завдань у ході ведення операцій (бойових дій);

узагальнення досвіду організації МПЗ в об'єднаних операціях, що передбачає збір, узагальнення, аналіз, розповсюдження даних про найбільш вдалі приклади організації заходів МПЗ в операціях (бойових, спеціальних діях).

1.9 Основними завданнями МПЗ підготовки військ (сил) до проведення об'єднаних операцій є:

аналіз та оцінювання МПС особового складу військ (сил), прогнозування динаміки його можливих змін;

формування та підтримання в особового складу військ (сил) необхідного рівня МПС, злагодженості та згуртованості військовослужбовців на основі бойового братерства;

координація діяльності та організація роботи щодо підтримання належного стану військової дисципліни, правопорядку та профілактики скоєння правопорушень;

психологічна підготовка військовослужбовців до дій в умовах впливу психотравмуючих факторів майбутніх бойових дій (операції), оцінка їх психологічної готовності до виконання завдань за призначенням;

формування малих підрозділів (груп, екіпажів, розрахунків) з урахуванням психологічної та фізичної сумісності особового складу;

психологічна едукація (просвіта) військовослужбовців;

забезпечення єдиного розуміння особовим складом військ (сил) державної політики України у сфері оборони та безпеки, формування свідомого ставлення до виконання свого конституційного обов'язку щодо захисту України, високої громадянської значущості військової служби як вирішального чинника забезпечення територіальної цілісності і недоторканності кордонів держави;

сприяння формуванню позитивного іміджу ЗС України у суспільстві та посилення їх авторитету в операційних зонах (районах) спільно зі структурними підрозділами цивільно-військового співробітництва;

організація комплексних заходів щодо прогнозування, запобігання та нейтралізації наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗС України;

організація заходів військово-патріотичної роботи, національно-патріотичної підготовки, командирського (цільового) та бойового інформування з особовим складом;

вивчення культурних потреб, фізичного і духовного самопочуття особового складу, забезпечення умов для організації його дозвілля і повноцінного відпочинку з урахуванням завдань, що стоять перед військами (силами) та умов їх виконання;

удосконалення законодавства України з питань соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей;

моніторинг соціальних процесів у військах (силах), запобігання виникненню та нейтралізація випадків соціальної напруги у військових колективах;

реалізація заходів правового і соціального захисту особового складу;

інформаційно-роз'яснювальна робота з питань пільг, прав і соціальних гарантій, механізмів та шляхів їх набуття й отримання;

адресна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей, працівниками, які потребують посиленої допомоги та підтримки, у першу чергу з військовослужбовцями, які отримали тяжкі поранення, контузії, каліцтва, особами, що мають особливі потреби, та тяжкохворими;

організація роботи "контактних центрів", своєчасний розгляд пропозицій, скарг і заяв громадян з питань соціального і правового захисту, їх оперативне вирішення.

1.10 Основними завданнями МПЗ застосування військ (сил) в об'єднаних операціях є:

оцінювання, підтримання та відновлення необхідного рівня МПС особового складу, прогнозування динаміки його можливих змін;

безперервний збір, аналіз та оцінювання СПО в операційних зонах (районах), місцях розташування військ (сил), прогнозування можливих варіантів розвитку та впливу її чинників на дії військ (сил);

прогнозування, запобігання та нейтралізація наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу противника на особовий склад;

організація внутрішньо-комунікаційної роботи командувачів, командирів (начальників) з особовим складом військ (сил), шляхом проведення командирського (бойового) інформування, аналізу проведених дій та інших заходів;

оперативне роз'яснення особовому складу причин, характеру і мети операції (збройного конфлікту, бойових дій), стану світового політичного процесу навколо держави та внутрішньо-політичної обстановки всередині країни, завдань щодо її захисту;

цільове доведення наказів командувачів, командирів (начальників), організація бойового інформування особового складу про хід підготовки і ведення операцій (бойових дій);

мобілізація (мотивація) військовослужбовців на безумовне виконання поставлених завдань;

організація інформаційно-роз'яснювальної роботи в районах дій військ (сил) з питань практичної реалізації соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема через ЗМІ, соціальні мережі тощо;

поширення бойового досвіду, прикладів мужності, прикладів героїзму, взаємодопомоги, товариських взаємовідносин, традицій бойового братерства;

моральне виховання особового складу військ (сил) на національно-історичних та військово-патріотичних цінностях і традиціях Українського народу і його збройних сил;

забезпечення культурологічних потреб військовослужбовців, організація відпочинку, дозвілля і відновлення особового складу військ (сил);

організація заходів задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців (душпастирська опіка) з урахуванням положень доктрини "Задоволення духовно-релігійних потреб в об'єднаних операціях", затвердженої начальником Генерального штабу Збройних Сил України (№ 2941/НВГШ від 30.09.2020);

прогнозування та оцінювання рівня психогенних втрат серед особового складу;

надання первинної психологічної допомоги військовослужбовцям безпосередньо в районах (місцях) виконання завдань за призначенням;

надання психологічної допомоги особовому складу на пунктах психологічної допомоги, а також евакуація осіб, які потребують спеціалізованої психологічної допомоги до лікувальних закладів (установ);

психологічне супроводження та психологічне відновлення військовослужбовців, корегування їх МПС та підвищення рівня психологічної готовності до виконання завдань за призначенням;

проведення цільової психологічної підготовки особового складу екіпажів армійської авіації, розрахунків РСЗВ та артилерії, механіків-водіїв танків та бойових машин до дій в умовах обстрілів, авіаційних та ракетних ударів, засідок та ведення вогню противником з протитанкової зброї;

організація заходів декомпресії (психологічного відновлення) особового складу військових частин (підрозділів), що підлягають виведенню з району проведення об'єднаної операції;

організація взаємодії зі структурними підрозділами Міністерства оборони України, Апарату Головнокомандувача Збройних Сил України, Генерального штабу Збройних сил України, інших складових сил оборони в інтересах МПЗ.

1.11 МПЗ підготовки і застосування військ (сил) в об'єднаних операціях організовується за трьома напрямками:

- моральна підтримка;
- психологічне забезпечення;
- соціальна робота.

1.11.1 Моральна підтримка – це цілеспрямована діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), посадових осіб структурних підрозділів МПЗ щодо впливу на свідомість особового складу, налагодження внутрішньо-комунікаційного процесу, системного та цільового проведення інформаційно-роз'яснювальної, національно-історичної, соціальної роботи з особовим складом військ (сил), організації і проведення комплексу заходів із захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу противника, систематичного аналізу проведених дій, координації задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, забезпечення культурологічних потреб військовослужбовців, організації відпочинку, дозвілля і відновлення особового складу військ (сил), поширення здорового способу життя.

- Складовими моральної підтримки є:
- внутрішньо-комунікаційна робота;
  - інформаційний супровід;
  - національно-патріотична робота;
  - культурологічна робота, організація дозвілля та відпочинку.

1.11.2 Психологічне забезпечення – цілеспрямована діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), службових осіб структур МПЗ з метою психологічного відбору, формування, підтримання і відновлення в особового складу військ (сил) психологічної готовності до виконання завдань, емоційно-вольової стійкості до негативних психологічних чинників у будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних втрат та збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

Складовими психологічного забезпечення є:
психологічне діагностування;
психологічна підготовка;
психологічний супровід.

1.11.3 Соціальна робота – це цілеспрямована професійна діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), посадових осіб структурних підрозділів МПЗ, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній єдності, а також наснаженню та незалежності військовослужбовців, залучає урядові і неурядові організації, суспільні структури до вирішення їх проблем та членів їх сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, покращення якості їх життя та добробуту на засадах принципів соціальної справедливості, дотримання прав людини, колективної відповідальності та поваги, протидії факторам соціального виключення та сприяє дотриманню прав людини.

2. ПЛАНУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) В ОБ'ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЯХ

2.1 Планування МПЗ – це процес визначення послідовності організації, термінів та заходів МПЗ під час виконання військами (силами) оперативних (бойових) завдань, розподілу сил і засобів МПЗ для їх здійснення, порядку організації управління та взаємодії в інтересах МПЗ, а також розроблення відповідних оперативних (бойових) документів з МПЗ.

Порядок організації планування МПЗ здійснюється відповідно до вимог Тимчасової доктрини “Об’єднане планування”.

Порядок роботи структурного підрозділу МПЗ пункту управління органу військового управління, зразки документів МПЗ, які відпрацьовуються в ході планування, викладено в Наставі з морально-психологічного забезпечення, затвердженій наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 30.04.2018 № 173дск.

2.2 Здійснення МПЗ є етапом виконання визначених завдань шляхом практичної реалізації запланованих заходів із зазначеного виду забезпечення і полягає у спрямуванні, координації, контролі, коригуванні діяльності службових осіб та підпорядкованих структурних підрозділів МПЗ органів військового управління та військових частин щодо досягнення поставленої мети МПЗ.

2.3 Мета МПЗ досягається цілеспрямованою та організованою діяльністю командувачів (командирів усіх рівнів), начальників, штабів, структур МПЗ органів військового управління щодо формування, підтримання та відновлення МПС (морально-бойових якостей) особового складу військ (сил), необхідних для успішного виконання завдань за призначенням.

2.4 Завдання МПЗ виконуються штатними (наявними) силами і засобами, а також іншими засобами, які використовуються в інтересах МПЗ.

2.4.1 До сил МПЗ належать: командувачі, командири (начальники), заступники командувачів, командирів (начальників), офіцери штабів, начальники родів військ та служб, службові особи структур МПЗ усіх рівнів, військові капелани, громадські (волонтерські) організації (за згодою).

2.4.2 Загальне керівництво МПЗ покладається на командувачів, командирів (начальників), які відповідають за формування та підтримання на належному рівні МПС особового складу військ (сил).

2.4.3 За планування та організацію заходів МПЗ операції відповідає структурний підрозділ МПЗ штабу об'єднаного командування.

2.4.4 Штаби усіх рівнів організують залучення сил та засобів інших видів забезпечення для виконання завдань МПЗ. У ході оцінювання обстановки, підготовки оперативних розрахунків штаби враховують: висновки з оцінки СПО в зоні (районі) дій військ (сил); МПС особового складу військ; мету та спрямованість ІПВ противника; пропозиції щодо МПЗ.

2.4.5 Безпосередніми організаторами МПЗ у військах (силах) є заступники командувачів, командирів (начальників) з МПЗ, які відповідають за планування, організацію та виконання заходів МПЗ.

2.5 До засобів МПЗ належать: психолого-діагностичні комплекси та їх програмне забезпечення, спеціальне обладнання пунктів психологічної допомоги, штатні, штатно-табельні та нетабельні придатні до використання технічні засоби пропаганди (далі – ТЗП), а також засоби військових та цивільних ЗМІ (телерадіокомпаній, телерадіостудій, редакцій та видавництв тощо), типографій, військово-музичні установи та підрозділи, заклади культури, музеї та інші заклади місцевої інфраструктури, які можуть використовуватись в інтересах МПЗ.

2.6 Організація управління МПЗ полягає у: створенні і розгортанні системи управління; визначенні завдань та порядку роботи структурних підрозділів МПЗ; забезпеченні стійкої і безперервної їх роботи на пунктах управління; забезпеченні засобами зв'язку тощо для оперативного та якісного виконання завдань за призначенням. Питання організації управління відображаються у Плані МПЗ.

2.6.1 Управління МПЗ здійснюється у загальній системі управління військами з об'єднаного та основних командних пунктів оперативно-стратегічного, оперативного та тактичного рівнів. У разі виходу їх з ладу управління МПЗ передається на інші пункти управління військами (силами).

2.6.2 Функціонування зазначених пунктів здійснюється за рахунок організованої діяльності оперативного складу, який призначений для виконання функціональних обов'язків у складі структурних підрозділів визначеного пункту управління.

2.6.3 Для забезпечення стійкості і безперервності управління МПЗ до складу пунктів управління усіх рівнів входять відповідні структурні підрозділи МПЗ (центр, відділ, група). Підрозділи МПЗ пунктів управління комплектуються із числа службових осіб відповідних управлінь (відділів, відділень, груп) МПЗ.

2.6.4 Підрозділ МПЗ здійснює планування, управління, організацію і контроль за проведенням заходів МПЗ.

2.6.5 Для обміну інформацією підрозділи МПЗ пункту управління повинні забезпечуватися засобами зв'язку та інформаційних систем.

2.7 Взаємодія в інтересах МПЗ – це сукупність узгоджених та взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом дій (заходів), які проводяться командувачами, командирами (начальниками), штабами, структурами МПЗ.

2.7.1 Взаємодія досягається шляхом вироблення єдиного розуміння обстановки, що склалася; визначення напрямків і питань організації взаємодії, узгодження порядку її проведення; визначення пріоритетності та черговості проведення заходів взаємодії; планування заходів взаємодії та узгодження їх за місцем і часом проведення.

2.7.2 Порядок організації взаємодії викладено в Наставі з морально-психологічного забезпечення, затвердженій наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 30.04.2018 № 173дск.

3. УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЙ

3.1 Узагальнення досвіду організації МПЗ в об'єднаних операціях є однією з функцій МПЗ та передбачає збір, узагальнення, аналіз, розповсюдження у військах (силах) даних про найбільш вдалі приклади організації заходів МПЗ в операціях (бойових діях).

3.2 Дані про організацію МПЗ збираються у ході виконання завдань за призначенням органами військового управління, військовими частинами. Їх узагальнення проводиться на рівні структурних підрозділів МПЗ органів військового управління. В ході аналізу досвіду МПЗ визначаються найбільш ефективні заходи, методи та способи впливу на МПС особового складу. За

результатами формуються військові публікації з МПЗ, які доводяться до військ (сил).

4. ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У РІЗНИХ ФОРМАХ ОПЕРАЦІЙ (БОЙОВИХ, СПЕЦІАЛЬНИХ ДІЙ) В ОБ'ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЯХ

4.1 Особливості морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення оборонної операції

4.1.1 Метою МПЗ оборонної операції є формування та підтримання та відновлення МПС особового складу військ (сил) на рівні, необхідному для успішного виконання завдань щодо відбиття наступу противника, утримання важливих районів місцевості та створення необхідних передумов для подальших дій.

4.1.2 Особливості МПЗ підготовки військ (сил) до оборонної операції: моніторинг, аналіз та доведення до військ (сил) висновків з оцінки СПО; оцінювання МПС особового складу військ (сил) та визначення рівня його морально-психологічної готовності (вмотивованості) до виконання завдань за призначенням;

бойове інформування особового складу про противника, який протистоїть, його сильні та слабкі сторони, особливості наступу, озброєння і техніки;

підтримання в особового складу стійкого та керованого рівня психологічної готовності до виконання завдань в умовах застосування противником ВТЗ, РСЗВ та артилерії, бомбардувальної та штурмової авіації, засідок та дій снайперських груп, ведення противником інформаційно-психологічних акцій та застосування ДРГ та контрольованих ними НЗФ;

проведення цільової психологічної підготовки механіків-водіїв, командирів бойових машин, танків до дій на замінованій місцевості, засідок з використанням ПТКР та РПГ, дій ДРГ противника; психологічного гартування і згуртування екіпажів (розрахунків) гармат (бойових машин РСЗВ), підрозділів сил РТВ та ЗРВ ППО;

навчання особового складу основним найпростішим методам розпізнавання негативних психічних станів, методам подолання психічної напруги, виявлення критичних психічних станів та надання первинної психологічної допомоги (самопомоги), прийомам саморегуляції;

комплексне проведення внутрішньо-комунікаційної роботи (пропагандистської (контрпропагандистської), ідеологічної, інформаційно-роз'яснювальної та військово-соціальної роботи), спрямованої на підтримання психологічної готовності особового складу військ (сил) до відбиття наступу противника та психологічної стійкості до негативних бойових чинників;

участь у заходах щодо захисту особового складу військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу противника;

оцінка та прогнозування рівня психогенних втрат серед особового складу.

4.1.3 Особливості МПЗ військ (сил) в ході оборонної операції:

організація бойового інформування особового складу щодо роз'яснення завдань військових частин (підрозділів) щодо відбиття наступу противника;

щоденний моніторинг та аналіз МПС своїх військ з урахуванням змін СПО в районах виконання військами (силами) завдань;

підтримання в особового складу психологічної стійкості в умовах використання противником високоточної зброї (зброї масового ураження), масованих вогневих нальотів із застосуванням РСЗВ, танків, самохідних артилерійських систем та виконання завдань щодо стійкого утримання займаних позицій;

підтримання (відновлення) в особового складу необхідного рівня психологічної готовності до безперервного виконання бойових завдань в умовах ведення противником снайперської війни, виявлення ознак і характеру дестабілізації МПС;

щоденний прогноз можливих психогенних втрат;

надання первинної психологічної допомоги у взаємодії з медичними підрозділами та організація психологічної реабілітації (реадаптації) військовослужбовців, які отримали бойові психогенні травми (психічні розлади) та у яких виявлені ознаки девіантної поведінки;

організація психологічної роботи з легкопораненими та психотравмованими, забезпечення їх повернення у свої підрозділи.

4.2 Особливості морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення наступальної операції

4.2.1 Метою МПЗ наступальної операції є формування і підтримання МПС та психологічної готовності особового складу військ (сил) на рівні, необхідному для успішного ведення наступальних (контр наступальних) дій, розгрому противника на напрямку головного удару та своєчасного оволодіння районами (рубежами), що сприяють веденню подальших дій.

4.2.2 Особливості МПЗ підготовки військ (сил) до наступальної операції:

бойове інформування особового складу військ (сил) щодо бойових завдань та оперативне доведення обстановки, яка склалася, особливостей дій військ (сил), необхідності збереження у таємниці заходів з підготовки до наступу, суворого виконання правил маскування і ведення радіообміну;

формування та підтримання високої морально-психологічної готовності на рівні, необхідному для виконання завдань наступу особовим складом військ (сил), його бойової активності, створення високого наступального пориву особового складу;

організація спеціальної і цільової психологічної підготовки особового складу до ведення рейдових та десантно-штурмових дій, формування необхідного рівня його психологічної стійкості та готовності до дій у відриві від основних сил, організація заходів відбору та психологічне гартування особового складу тактичних (мобільних, маневрених) груп, які здатні діяти

самостійно та ізольовано від основних сил, у тому числі в умовах несприятливого ставлення місцевого населення;

бойове інформування особового складу про противника, який протистоїть, його сильні та слабкі сторони, особливості його оборони, озброєння і техніки, формування ненависті до ворога і впевненості в його розгромі;

організація заходів щодо формування впевненості у правоті своїх дій, поширення прикладів мужності й героїзму, сміливості і нестандартності дій в бойовій обстановці, ініціативи, самовідданості і рішучості в досягненні перемоги над противником;

збір, узагальнення і поширення передового досвіду бойових дій, участь в аналізі проведених дій;

формування в особового складу мотивації до наступальних та переможних дій;

участь у заходах щодо вогневого й іншого придушення джерел інформаційно-психологічного впливу противника.

4.2.3 Особливості МПЗ військ (сил) у ході наступальної операції:

моніторинг та аналіз МПС особового складу військ (сил), оцінка СПО в районах виконання військами (силами) завдань за призначенням;

підтримання високого наступального пориву, досягнення морально-психологічної переваги над противником, підтримання МПС особового складу військ (сил), формування у військовослужбовців ініціативи, самовідданості та твердої рішучості у досягненні перемоги над ворогом, забезпечення безперервності морально-психологічного впливу на особовий склад підрозділів (частин), які діють на пряму головного удару і виконують найбільш важливі завдання;

підтримання особового складу частин (підрозділів) другого ешелону (резерву) у постійній готовності до введення у бій, організація бойового інформування, забезпечення високої бойової активності військовослужбовців, які діють в розвідці, передовому загоні (авангарді);

вжиття заходів оперативного психологічного відбору особового складу для формування, доукомплектування, поповнення військових частин.

4.3 Особливості морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення стабілізаційної операції

4.3.1 Метою МПЗ стабілізаційної операції є формування та підтримка МПС в особового складу військ (сил) на рівні, необхідному для ефективного виконання ними комплексу завдань зі стабілізації обстановки у визначених операційних зонах (районах), забезпечення ефективного функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування.

4.3.2 Особливості МПЗ підготовки військ (сил) до стабілізаційної операції (стабілізаційних дій):

оцінювання МПС особового складу військ (сил) з урахуванням СПО у районах виконання завдань;

систематичне оцінювання СПО в районах виконання військами (силами) завдань за призначенням з метою врахування особливостей регіону під час ведення стабілізаційних дій (операцій) та налагодження взаємодії з місцевим населенням;

організація спеціальної та цільової психологічної підготовки особового складу військових частин (підрозділів), які залучені до виконання завдань стабілізаційних дій (операцій);

організація спільних зі структурами зв'язків з громадськістю заходів щодо висвітлення в ЗМІ дій військ (сил), формування позитивного іміджу ЗС України, ведення інформаційно-психологічної протидії та контрпропаганди.

4.3.3 Особливості МПЗ військ (сил) під час ведення стабілізаційної операції (стабілізаційних дій):

щоденне оцінювання МПС з урахуванням СПО у місцях виконання завдань;

організація цільової психологічної підготовки у ході дій десантно-штурмових та механізованих військових частин під час виконання завдань щодо розгрому угруповання військ, роззброєння (знищення) непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань та ДРГ противника;

організація заходів щодо формування в особового складу військ (сил) необхідного рівня витривалості та психічної стійкості, здатності діяти у складі самостійних тактичних груп;

системне командирське інформування усіх категорій військовослужбовців з актуальних питань, перш за все, особового складу підрозділів, які виконують завдання у відриві від основних сил (ізоляції);

підтримання (відновлення) в особового складу необхідного рівня психологічної стійкості до безперервного виконання бойових завдань; профілактика ефекту тривалого стомлення, надання психологічної допомоги та фізичного відновлення особового складу;

організація заходів щодо надання психологічної допомоги та фізичного відновлення особового складу, виявлення осіб з нестійкою психікою, регулювання режиму активних дій і відпочинку особового складу.

4.4 Особливості морально-психологічного забезпечення перегрупування військ (сил)

4.4.1 Метою МПЗ перегрупування військ (сил) є формування, підтримання та відновлення психологічної стійкості та готовності особового складу військ (сил) на рівні, необхідному для успішного виконання завдань щодо пересування військ (сил) у визначені райони або рубежі, з метою своєчасного зосередження їх у зазначеному районі у встановлений строк і в бойовій готовності до виконання завдань за призначенням.

4.4.2 Особливості МПЗ підготовки до перегрупування військ (сил):

організація та проведення командирського (бойового) інформування особового складу щодо особливостей, характеру маршрутів, особливості суспільно-політичної, релігійної і криміногенної обстановки у районах, через які здійснюється перегрупування військ (сил), заходів безпеки, захисту від впливу авіації, високоточної зброї, дій диверсійно-розвідувальних груп, негативного інформаційно-психологічного впливу противника;

організація та проведення бойового інформування особового складу щодо завдань маршу, мобілізація водіїв та механіків-водіїв на якісну підготовку озброєння і військової техніки до маршу;

організація проведення командирського (цільового, бойового) інформування особового складу військ (сил), доведення правил поведінки з місцевим населенням;

організація цільової психологічної підготовки всіх категорій особового складу (формування у механіків-водіїв і водіїв психічної готовності до маршу, мобілізація усіх психічних функцій військовослужбовців, у тому числі в умовах активних дій (провокацій), що перешкоджають виконанню завдань з боку місцевого населення);

аналіз проведених дій, проведення інструктажів, обмін досвідом щодо успішного здійснення перегрупування, запобігання аваріям і катастрофам під час експлуатації озброєння та військової техніки;

організація захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу противника, своєчасне виявлення і роз'яснення особовому складу цілей, форм та методів цього впливу.

4.4.3 Особливості МПЗ перегрупування військ (сил):

вивчення СПО та оперативне доведення до військовослужбовців її зміни в запланованому районі бойових дій;

вивчення, оцінка СПО на маршрутах перегрупування військ (сил), у районах вивантаження й прогнозування їх впливу на МПС особового складу в ході підготовки й перегрупування військ (сил);

забезпечення дотримання дисципліни маршу, правил маскування і заходів безпеки;

підготовка особового складу до можливих дій в умовах перешкоджання переміщення військових частин (підрозділів) вороже налаштованими групами людей (робота з натовпом);

організація культурологічних і інформаційно-пропагандистських заходів у районах завантаження, ешелонах, районах вивантаження й місцях відпочинку військ (сил);

вивчення на привалах настроїв та експрес-оцінки МПС особового складу.

Тимчасово виконуючий обов'язки начальника Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України
полковник

Володимир ЯЦЕНТЮК